

Edukacja ustawiczna osób z niepełnosprawnościami.

Jacek Zadrożny

Osoby niepełnosprawne są bardzo często wykluczone z dostępnego dla innych kształcenia ustawicznego. Wynika to z barier, na jakie napotykają oraz z niechęci szkolących do usuwania tych barier. Prawo w zasadzie nie reguluje tego obszaru życia, a istniejące nie jest wykorzystywane. Warto wprowadzić kilka rozwiązań, które mogą pomóc we włączeniu osób niepełnosprawnych do zwykłego procesu edukacji ustawicznej.

Opis problemu.

Kształcenie ustawiczne pozwala na zdobywanie nowych oraz podnoszenie aktualnych umiejętności zawodowych i społecznych. Ten ustawiczny rozwój jest niezbędny dla utrzymania się na rynku pracy, a osoby z niepełnosprawnościami są z niego często wykluczone. Wynika to z barier, jakie pojawiają się w wypadku tych osób na skutek różnych rodzajów niepełnosprawności. Można je podzielić na następujące:

1. Bariery architektoniczne, dotyczące zarówno miejsca zamieszkania, jak i miejsca kształcenia. Dotyczą w szczególności osób z niepełnosprawnością ruchu i wzroku.
2. Bariery transportowe, jeżeli kształcenie wymaga przemieszczania się. Problem jest szczególnie istotny w wypadku miejsc słabo skomunikowanych, na przykład wsi, a dotyczy głównie osób z niepełnosprawnością ruchu i wzroku.
3. Bariery komunikacyjne pojawiające się w sytuacji, gdy zawodzą standardowe formy komunikacji. Dotyczy to w szczególności osób z niepełnosprawnością słuchu, intelektualną i częściowo wzroku.
4. Bariery poznawcze pojawiają się szczególnie, gdy percypowanie wiedzy napotyka na ograniczenia wynikające z ograniczeń intelektualnych, problemów z koncentracją lub nieznajomością języka. Dotykają w szczególności osób niepełnosprawnych intelektualnie, chorych psychicznie oraz głuchych.
5. Bariery w dostępie do informacji pojawiające się w sytuacji, gdy osoba

niepełnosprawna nie może korzystać bezpośrednio z materiałów edukacyjnych lub sposobu prowadzenia kształcenia. Dotyka to szczególnie osób z niepełnosprawnością wzroku i słuchu.

6. Bariery społeczne, pojawiające się na styku osób z niepełnosprawnościami i bez niepełnosprawności. Wynikają one głównie z braku kontaktu i utrwalaonych stereotypów postrzegania osób niepełnosprawnych. Dotyczy w zasadzie wszystkich rodzajów niepełnosprawności, które są obserwowalne.

Widać zatem, że bariery są różnorodne i dotyczą osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Teoretycznie organizacja kształcenia powinna zapewniać równy dostęp, ale brak wiedzy na temat szeroko pojętej dostępności sprawia, że tak nie jest. Szkolenia organizowane przez różne podmioty ze środków UE - zgodnie z Narodowymi Strategicznymi Ramami Odniesienia - powinny zapewniać równy dostęp i nie dyskryminować. Nasze doświadczenia pokazują jednak, że osoby niepełnosprawne są odcięte od szkoleń. Eksperyment przeprowadzony w 2011 roku pokazał, że osoba niewidoma nie zostałaaby przyjęta na żaden kurs języka angielskiego realizowany ze środków EFS w Warszawie.

Zapewnienie równego dostępu może generować dodatkowe koszty (tłumacz języka migowego, specjalistyczne urządzenia, transport). Ponieważ firmy komercyjne konkurują ze sobą przede wszystkim cenami i jakością, a nie dostępnością, więc nie zapewniają często nawet podstawowej dostępności. Szkolenia są zatem kanalizowane w postaci szkoleń wyspecjalizowanych, na przykład dla osób z konkretnym rodzajem niepełnosprawności (niewidomych, głuchych, niepełnosprawnych intelektualnie), co bardzo poważnie ogranicza wachlarz ofert, a dodatkowo utrwała segregację w polskim społeczeństwie. Trzeba jednak nadmienić, że pewne specyficzne rodzaje szkoleń powinny być prowadzone w segregacji, ponieważ dotyczą specyficznych umiejętności, zbędnych osobom bez niepełnosprawności. Dotyczy to na przykład szkoleń z obsługi specjalistycznego sprzętu, czy utrwalania umiejętności czytania dla osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania¹⁰⁷ zabrania w art. 8 ust 1 dyskryminowania ze względu na

¹⁰⁷ Art. 8 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz. U. Nr 254, poz. 1700).

niepełnosprawność (obok innych cech) w dostępie do podejmowania kształcenia zawodowego, w tym doksztalcania, doskonalenia, przekwalifikowania zawodowego oraz praktyk zawodowych. Istnieje zatem prawna możliwość dochodzenia swoich praw, ale do chwili obecnej nie są znane przypadki korzystania z tej ustawy przez osoby z niepełnosprawnością.

Rekomendacje zmian.

Podstawowym zadaniem władz publicznych jest zapewnienie równości szans i dostępu do kształcenia ustawicznego. Powinno to być realizowane przede wszystkim poprzez usuwanie barier, a dopiero jeżeli to nie jest możliwe - przez organizowanie rozwiązań specjalnych. Każdy rodzaj barier powinien być usuwany w nieco odmienny sposób.

Wydaje się celowym, by objąć monitorowaniem proces realizacji zadań finansowanych ze środków publicznych. Obecnie taki monitoring dotyczy w zasadzie wyłącznie równości płci, a tematyka ta powinna być szeroko omówiona w ofercie realizacji zadań finansowanych ze środków Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Nie negując wagi równości płci, trzeba podkreślić, że analogicznych rozwiązań w wypadku osób z niepełnosprawnościami próżno szukać. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego wydało poradnik dotyczący tej tematyki, ale jest on jedynie materiałem pomocniczym. Warto zarekomendować zatem, by wnioskodawcy byli zobowiązani zapewnić realizację swoich projektów w sposób dostępny dla osób niepełnosprawnych, na przykład poprzez realizację poniższych zasad:

1. Wszelkiego rodzaju szkolenia powinny być organizowane w budynkach i pomieszczeniach pozbawionych barier architektonicznych. W szczególności powinny być dostępne dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich i o kulach. Powinny być także dobrze oznaczone zarówno na zewnątrz, jak i wewnątrz.
2. Zajęcia powinny być organizowane w miejscach dostępnych komunikacyjnie (komunikacja publiczna). Jeżeli zaś nie jest to możliwe, to uczestnikom powinno się zapewnić transport na miejsce szkolenia.
3. Osoby szkolące powinny być przygotowane na przyjęcie uczestnika mającego problemy w komunikowaniu się. Zarówno procedury, jak i sposób organizacji powinien brać pod uwagę na przykład możliwość włączenia tłumacza języka migowego.

4. Materiały szkoleniowe powinny być przygotowywane zgodnie z wytycznymi dla dostępności, na przykład Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0 na poziomie przynajmniej AA. W największym stopniu dotyczy to materiałów elektronicznych i aplikacji do ich przeglądania. Ochrona prawnoautorska nie może uniemożliwiać dostępu do materiałów edukacyjnych, a w szczególności wprowadzane zabezpieczenia DRM nie powinny interferować z technologiami asystującymi.
5. W koniecznych wypadkach osobom niepełnosprawnym należy zapewnić osobistą asystę.

Należy także przeprowadzić szeroką akcję informacyjną skierowaną do szkoleniowców i osób niepełnosprawnych informującą o obowiązkach spoczywających na organizatorach szkoleń. Równoczesne naciskanie z góry (obowiązki nałożone przez instytucje finansujące) i z dołu (osoby niepełnosprawne) mogą przynieść oczekiwany efekt. Natomiast raczej nieskutecznym instrumentem będzie obligacja do spełnienia wskaźnika uczestniczenia osób niepełnosprawnych w szkoleniach, bo wówczas i tak wybierane będą osoby najmniej kłopotliwe, a posiadające orzeczenia o niepełnosprawności, na przykład ze schorzeniami wewnętrznymi.

Ponieważ wdrażanie dostępności kształcenia ustawicznego wymaga odpowiedniej wiedzy, należy także przygotować materiały edukacyjne i informacyjne, które pomogą osiągnąć cel. Pomimo sporego wysiłku organizacji pozarządowych, wciąż wiedza na ten temat w społeczeństwie jest mała. Zbiór materiałów powinien dotyczyć takich tematów jak:

1. Bariery architektoniczne i ich usuwanie.
2. Tworzenie dostępnych materiałów edukacyjnych.
3. Organizacja kształcenia w różnorodnych grupach.
4. Technologie wspomagające kształcenie osób niepełnosprawnych.
5. Specyfika komunikacji z osobami niepełnosprawnymi.
6. Asystent osoby niepełnosprawnej.

Wybrane regulacje prawne:

- art. 24 ust. 4 Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych,
- art. 3 pkt 17, art. 68 a - 68 c, art. 70 z dnia 7 września 1991 r. *o systemie oświaty* (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 ze zm.),
- art. 8 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. *o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania* (Dz. U. Nr 254, poz. 1700),
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 czerwca 2009 r. *w sprawie publicznych placówek kształcenia ustawicznego, publicznych placówek kształcenia praktycznego oraz publicznych ośrodków doształcania oraz doskonalenia zawodowego* (Dz. U. Nr 99, poz. 828).

Jacek Zadrożny

Autor jest absolwentem Instytutu Polityki Społecznej na Uniwersytecie Warszawskim. Obecnie pracuje w Fundacji Instytut Rozwoju Regionalnego, wcześniej pracownik Polskiego Związku Niewidomych. Od marca 2011 roku jest członkiem Komisji Ekspertów ds. Osób z Niepełnosprawnością przy Rzeczniku Praw Obywatelskich.